

MEHIŠKA LJUDSKA UMETNOST

Miguel Covarrubes

Ljudske umetnosti Mehike še vedno ne moremo povsem pravilno opredeliti. V njej sta se ustalili dve razločno opredeljeni izročili iz preteklosti. Na eni strani vidimo umetnost indijanskih plemen oziroma umetniške izdelke posameznih etničnih skupin, ki imajo svojstven izvor in posebnosti, predvsem kar zadeva porabo samih izvajalcev izdelkov, na primer to so maske yaquiskih Indijancev, oblačila, tkanine in okraski Indijancev kot so predmeti plemen Huicholes, Tzotziles, Huastecos in drugih; dalje ceremonialni predmeti, ki jih uporabljajo izdelovalci sami. Zato jih ne prodajajo, razen v posebnih primerih.

Na drugi strani pa so izdelki, ki jih lahko imenujemo pravo ljudsko umetnost kreolskega in mesticijskega izvora. Te predmete izdelujejo predvsem zato, da jih prodajajo in jih pošiljajo po vsej deželi, daleč od kraja, kjer so bili izdelani. Ta proizvodnja je namenjena porabi v vseh družbenih plasteh, posebno še pri srednjem sloju. Keramiko za vsakdanjo porabo, izdelano v mestu Barrio de la Luz in v državi Puebla ali položeno majoliko iz Oaxace je mogoče dobiti v gospodinjstvih najbolj oddaljenih krajev Mehike predvsem zato, ker so ti predmeti poceni. Drugačne vrste pa so izdelki kot na primer okrasna ogrinjala iz pokrajine Tenancingo, ali svilena ogrinjala iz Santa Maria ali izredno lepi ponči iz Saltillo; v teh krajih so vedno izdelovali razkošne predmete za premožnejši srednji sloj.

Izročilo o tej kreolski ljudski umetnosti ima svoj izvor v umetnosti in obrteh, ki so prišle iz Evrope in Azije, posebno iz Španije in Kitajske. Številni so umetniški vzorci in stili, ki

K E.01 A.11.02

SEM

1981

020180395

COBISS •

- 2 -

SLOVENSKI
ETNOGRAF-
SKI MUZEJ
LJUBLJANA

so vzeti iz kitajskih vaz ali iz okrasnih kitajskih motivov; taki primeri so: takoimenovana "Talavera" iz Puebla, lakirani okrasni pladnji iz Michoacána in srebrni predmeti iz 18. stoletja. Znano je dejstvo, da je bila intenzivna trgovina med Kitajsko, Filipini in Mehiko, ki je pustila močne sledove v mehiški ljudski umetnosti. To nam tudi pojasnjuje, zakaj ima mehiška umetnost več kitajskih posebnosti kakor španskih iz časov kolonializma. Mnogo kitajskih izdelkov je prišlo v Mehiko, toda ni pa gotovo, če je prispelo sploh kaj izdelkov ljudske umetnosti iz Španije.

Resnične estetske vrednote ljudske umetnosti so se začele opazovati po revoluciji, ko so te odkrili sodobni umetniki iz časa Encisa Atla, Best Maugarda, Revire in drugih, ki so v skromnih umetniških izdelkih ljudstva videli ideologijo politične in estetske obnove in ta jih je tudi vzpodbujala v lastni ustvarjalnosti. Ljudska umetnost je pokazala okus, ali bolje rečeno "dober okus" ljudstva, ki je preprosto, samohotno in neposredno ter še nepokvarjeno s ceneno trgovino pisanih predmetov in imitacij "umetniških del", ki so prihajali iz tujine. Kakovost ljudske umetnosti tudi označuje instiktivno razumevanje in razumno uporabljanje materiala in barv. Obrtniki iz Metepeca izdelujejo iz gline slabše kakovosti in z anilinsko barvo umetniške predmete, ki so zelo čustveno razgibani in lepi kot malokateri; ali pa uporabljajo šope zele koruznice, neuporabni časniški papir slikajo z lepilom in delajo resnično velikanske figure (judas), katere bi jim zavidal celo sam Picasso.

V ljudski umetnosti sta dve osnovni zamisli, kar zadeva estetske vrednote; ena teh je okraševanje, obdelava materiala, splošno pa slikanje in oblikovanje rastlinskih in živalskih motivov; pravimo tudi, da je to senzualni pristop k samemu materialu, ne da bi ga kakorkoli okraševali, pač pa je ponovljena tekstura in oblika; to vidimo na primer pri bakrenih predmetih iz Santa Clare v Michoacánu, na lesenih koritih iz Ixtapana de la Sal ali iz Huaxtece, prav tako tudi na velikih glinastih posodah in črnih vrčih iz Coyotepeca v Oaxaci, ali na rdeče lakiranih slikarijah iz Tlaxcale. Barvo uporabljajo z veliko rafiniranostjo na posebnih pri-

merih ali z barbarsko drznostjo in skrivnostjo, ki je ni mogoče primerjati. Tako so zelo lepi keramični predmeti, pobarvani v sivih tonih ali v barvi terakote na svetlosivkasti podlagi iz krajev Tonalá, Jalisco; dalje vidimo nežne barve na ženskih ogrinjalih, ki so pravo nasprotje živih barv na igračkah iz kraja Metepec, te so limonine barve, zelene, kkičeče rdeče, vijoličaste z zlato in srebrno poslikavo. Barve so lahko močne ali šibkejše, vedno pa obstaja izviren in pogumen smisel za ravnotežje barv.

Nedvomno je, da ima mehiško ljudstvo poseben smisel in okus za močno barvo, za njeno popolno in vsestransko uporabo. Vsakdo, ki obiskuje slikarske delavnice zaradi nakupov okrasnega papirja za izdelovanje resic in zastavic, uporabljenih ob priložnostnih slovesnostih, izbira določene barve in jih uravnava tako, da mu zbuja veselje in vznemirjenje, ki ga lahko doživi le v Mehiki.

Ljudska umetnost se splošno razvija v velikih mestnih središčih, ki imajo dobro povezavo in v katerih je zgoščeno potrošniško prebivalstvo z lastnim stilom in z določenimi umetniškimi zahtevami. Najpomembnejši kraji za izdelovanje predmetov ljudske umetnosti so:

1. EL VALLE DE MÉXICO: kraj je pomemben po imenitnih kartonskih figurah (judes), po kotličkih (piñatas), okrasnih miniaturah slavje Corpus Christi, po zelo razširjenem slikarstvu v pulqueriasih (to je v barih, koder točijo alkoholno pijačo, narejeno iz rastline pulka), po sladkornih lobanjah, igračkah-slaščicah iz Ixtapala in po obrednem kruhu za dan mrtvih. Texcoco je podjetno središče izdelovanja keramike s pihalnim steklom in čudovitih pončev iz Chiconcuac-a.
2. EL VALLE DE TOLUCA: kraj je znan po izdelovanju lepih ženskih ogrinjal iz Tenancinga, po volnenih pončih v naravnih barvah, po tkanju in okrasnih trakovih Indijancev Otomíes, kot so

ajates (vrsta tkanja), torbe, okrasni pasovi in quechquemits - posebna vrsta pasov. V Metepecu izdelujejo loščeno keramiko izredne kakovosti in čudovite igrače živih barv. V Lermi delajo petates - rogoznice iz rastlinskih vlaken, rakete za ognjemet in "revolucionarno" oblečene lutke iz Tule; v Santa Ani pletejo košare za vsakdanjo uporabo, ki jih kupi vsak turist, preden zapusti Mehiko. V Toluci delajo poleg znanega sira in mesnih specialitet tudi krhke živalske figure s sladkorno prevleko, čudovite lobanje iz sladkorja in okrasno cvetje.

3. EL VALLE DE PUEBLA IN TLAXCALA: je eno največjih središč ljudske umetnosti. Značilna je slavna "aristokratska" keramika iz Puebla; znane so tudi glinaste posode za razne zmesi, glinasti lonci iz Barrio de la Luz, črne kadilnice za dan mrtvih in lončeni vrči za sveto vodo, narejeni iz rdeče gline iz Tlaxcale. V Matamorosu, Izucar, Acatlánu in v Huaquechulu delajo sijajne poslikane svečnike in glinaste igračke. Apizaco je slaven po okrašenih palicah, kraj Amozoc pa po železnih ostrogah, okrašenih s srebrom, in po realističnih keramičnih živalskih figurah. Razen keramike delajo v mestu Puebla tudi slavno pihano steklo, okrasne slaščice, sedla in druge jahalne priprave ter kadilnice iz pločevinastih folij. Na območju Tehuacán izdelujejo lepe predmete iz indijanskega alabastra, košare za kruh in ljuške igrače iz palmovih listov. Umetniško izdelovanje tkanin je znano v Puebli in v Tlaxcali; iz Santa Ane Cautempan so ponči, a v Cholula izdelujejo na šivalnem stroju lepe ženske srajce, imenovane "pepenadas", in svetleča oblačila. V San Juanu de las Canoas delajo srajce, Indijanci Otomies iz Tlaxcale pa izredno zapletene okrasne pasove. Popolocasi iz Tehuacána tkejo ogrinjala, okrašena z modrimi in belimi črtami, v Sierra de Puebla pa Totonacosi, Mehikanci in Otomiesi izdelujejo tkanina za osebno uporabo, ki jih lahko štejemo zaradi njihove izrednosti in kakovosti med najboljše tkanine na svetu. Skoraj vse kamnite žrmlje in možnarji, ki jih uporabljajo v Mehiki, izvirajo iz majhnega kraja z indijanskim prebivalstvom, imenovan San Sebastian el Seco.

4. OAXACA: drugo veliko središče ljudske umetnosti, ki kaže indijanski osebni značaj, ima lasten stil v keramiki kot je npr. črna glina iz Coyotepeca, v zelenem steklu iz Atzompa, v polikromnem porcelanu "āscurrída" iz mesta Oaxaca; znane so igrače in ceremonialne kadilnice iz Ocotlána, potem vrči z antropomorfnimi držaji in igrače za Novo leto iz Itsmo-a de Tehuantepec, Oaxaca je velik proizvajalec pletenih izdelkov npr. košar, sombrerov iz palmovih listov iz Mixtece; rogoznice iz palmovih listov iz Miahuatlána so najboljše, kar jih je mogoče dobiti v Mehiki; naštetí je potrebno še okrasne metlice, mreže za zābanje iz Ixtle, glavni ke iz pomarančnega lesa, filigranske zlate izdelke, ki so bili v preteklosti okrašeni z biseri in smaragdi; dalje slavne mačete in nože iz dobro obdelanega jekla, držaji pa so roževinasti, na njih pa so ljudski reki, npr.: "Če te ta kača piči, ni zdravila." Železni predmeti iz Oaxace so dosegli izredno kakovostne raven, saj so izdelki iz Oaxace prave železne arabeske. Precejšen del indijanskega prebivalstva iz Oaxace, kakor tudi posamezne jezikovne skupine, so ohranili izvirno nošo. Najbogatejše in najznačilnejše so noše plemen Zapotecos de Yalalag, Mixtecos, Mazatecos, Chinantecos, Triquis, Amusgos in Tlapanecos Indijancev.

Pomembno trgovsko blago so: ponči iz Teotitlána del Valle in iz Tlaxiaca; volnena oblačila in ogrinjala iz Mitle ter pasovi iz Ocotlána z vzorci, ki kažejo plesalce iz La Plume.

5. EL VALLE DE MORELOS IN GUERRERO: Kraj Cuernavaca oskrbuje deželo in turiste z indijanskimi usnjenimi sandali (huaraches); v bližnjih naseljih pa izdelujejo igrače iz pobarvane gline in krhke "luskaste" sveče, v Puente de Ixtla so znane okusne in lepe sadne slaščice iz bezgovih cvetov.

Taxco je na mah postal pomembno središče ljudske umetnosti prav zaradi številnih turistov in je tudi svetovno znan kot proizvajalec visoko kakovostnih srebrnih predmetov, izdelkov iz pločevine in bakra, mizarskih izdelkov, ki so tudi odporni zoper ogenj; njihove "trdnjave" in "stolpi" pa obvezno zaključujejo vsako slovesnost.

V državi Guerrero kaže izviren stil poslikana keramika v rdeči in v rjavo sivi barvi, ki jo delajo v San Miguelu Huapa, Tolimánu in Zumpangu del Rio. Ta dežela je znana tudi po lakiranih predmetih iz Olinalá, z njimi namreč krasijo skrinje, skodelice, pladnje in buče za shranjevanje vina, znana so vezena oblačila iz Amatlána, impresivne maske iz Tixtla in Chilapa, dalje okrašen kruh, prtički iz Ixcateopana; kraj Tierra Caliente pa je zelo znan po izdelovanju mačet iz Ayutle in Tepcana, usnjena ročna dela izvirajo iz Pungarabata in Tlalchape, zlatipredmeti pa iz San Luisa Acatlána, blizu Acapulca.

6. MICHOACÁN: je znan po lakiranih predmetih iz Uruapana, Pátzcuara, Peribána in Quiroge; raznovrstna in razkošna keramika je iz Santa de la Laguna, Tintzuntzana, Capule, Patample, Huánzita in Ville Morelos. Kraj Paracho je slaven po kitarah, po majhnih gibljivih vetrnicah, po elegantnem in rezljanem pohištvu iz smolastega lesa (ocote), po kratkih ogrinjalih s svilenimi robovi; v Santa Clari del Cobre delajo zajemalke in masivne bakrene vaze z izredno lepimi vzorci. V Tzintzuntzanu je znana keramika, okrasne rogoznice, črni in rdeči ponči. Na območju jezera Pátzcuaro tkejo volnena oblačila in vezene srajce. Močno vzbujajo pozornost lahke prosojne srajce, ogrinjala, pregrinjala iz Aranza, tkana v stilu "patakua".

7. EL BAJÍO: pomembna mestna središča ljudske umetnosti kot so: Guadalajara, Guanajuato, Celaya, Querétaro in Aguascalientes imajo izredno lepo izdelano keramiko kot je npr. keramika Tonalá, Tlaquepaque, Sayula, Santa Cruz, Guanajuato, Dolores Hidalgo, San Miguel Allende in San Felipe Torres Mochas; ponči so znani iz Jocotepeca, ob obali jezera Chapala, iz San Miguel Allendea; iz Dolores Hidalgo in iz Silaoa; slavna so tudi ogrinjala iz Santa Maria v San Luis Potosiu. VV Aguascalientesu tkejo tako tanke niti, da so podobne pajčevinam, in izdelujejo krhke slaščice, ki imajo obliko figuric duhov. V kraju Celaya izdelujejo in izvažajo razne vrste igrač, npr. maske, kartonaste lutke, žičnate skelete, figure igralcev na glasbila, klopotce iz pobarvanih ananasovih vlaken; v Teocal-

ticheu delajo mline in razne koščene predmete; v San Juanu del Rio pletejo košare in biče iz rastlinskega materiala; v Guadalajari pa proizvajajo izdelke iz pihalnega stekla, pločevinastih folij in iz usnja; kraj Querétaro je slaven po okrasnih slaščicah. Na področju indijanske umetnosti moramo omeniti čudovite tkanine in vezenine ljudstva Huicholes iz Nayarita in Jalisca.

8. CHIAPAS: to območje ni tako pomembno za ljudsko umetnost, omeniti pa moramo izredno lepe volnene in bombažne tkanine, ki jih tkejo za Indijance Tzotziles in Tzeltales; zanimiva je tudi keramika v indijanskem stilu iz Amatenangoa, posode "xicalpextēes", lakirane in poslikane z oljem v Chiapa de Corzo.
9. YUCATÁN IN CAMPECHE: to območje je zadnje v našem naštevanju; značilni zanj so lepi ležalniki, sombreri "jipi", izdelki iz agave, vezena oblačila mestijcev, sandale, poslikana keramika, leseni vrčki za spravljjanje čokolade, predmeti iz želvinega oklepa, inkrustirani z zlatom, filigranski izdelki iz zlata in koral ter živalske figurice iz po-barvanega gumijevca.

Lahko ugotavljamo, da ni predmeta v ljudski umetnosti, ki ne bi bil zasnovan s posebnim pomenom, predvsem mehiškim, kar zadeva obliko in izraz, ki je preprost in globoko čustveno razgiban. Ta zamisel preprostih in poveljanih oblik, ki podzavestno izvirajo iz predšpanske skulpture, tako zelo navzoče v deželi, potem občutek za močno in čisto barvo ter grozljivo humoristični vidik - to so posebnosti, ki so verjetno prelomno vplivale na razvoj sodobnega mehiškega slikarstva; te začinke kažej: José Guadalupe Posada, Leopoldo Méndez, Zalce, Diego de Rivera, Orozco, Tamayo, Chávez Morado in drugi... Vsi ti sodobni mehiški slikarji so se navduševali nad bogastvom ljudske umetnosti in tudi črpali iz nje. Tako se ljudska mehiška umetnost, zajemajoč elemente izraznih prvin v umetnosti neke nove estetike, čuti poklicano, da se spremeni v izrazno sodobno in značilno mehiško podobo, s katero bomo živeli v bodoče.

Ta razstava poskuša zajeti naša dela ljudske umetnosti vseh vrst in iz vseh časov in to z namenom, da bi pokazala neki splošni pregled o tej pomembni dejavnosti mehiškega ljudstva.

Ker so tehnike izdelovanja in naznačena zamisel precej različna v ljudski umetnosti, je očitno, da ni bilo mogoče sprejeti nekega skupnega merila za vse izdelke; izbor je narejen z ozirom na naravo izbranih predmetov, predvsem je upoštevana njihova avtentičnost, stil, obdelovalna tehnika, izvirnost, trajanje, nepotvorjenost in umetniški izraz.

Potrebno je tudi vedeti, da želi ta razstava pokazati oblikovanje posameznih zbirk ljudske umetnosti, ker menimo, da jih je le tako mogoče ohraniti za preučevanje in vrednotenje celotnega mehiškega umetniškega ustvarjanja.

MEHIŠKA LJUDSKA UMETNOST

Rafael Carillo Azpeitia

Obiskovalec na tej razstavi se bo neposredno znašel med preprostim ustvarjalci iz daljnih mehiških vasi. Vsi ti ljudje razgrinjajo vznemirljiv in omamen pogled v svet risbe in barv, kar tudi kaže naša ljudska umetnost. Izročila te umetnosti izvirajo iz starodavnih kultur. Ločene od neprehodnih gora, so se obdržale in se razvijale v osamljenosti.

Pogled v preteklost, jezik in tehnike kažejo, da so se kulture razlikovale od kraja do kraja in zaradi tega so nastale tudi bogate in različne ljudske umetnosti.

Val osvajanja in špansko gospodstvo je uničilo velike kulture, toda umetniki so ostali. Ti so ohranili čut za barve in risbo in posvetili svoje znanje ustvarjanju ljudske umetnosti. Uspešni so razvili umetno obrtna dela v tej novi družbi in se obdržati z novo življenjsko silo po polomu (kataklizmi) Mehške revolucije. Spajanje mehiške umetnosti se oblikuje tako, da združuje, kar je bilo prinešeno iz Evrope in iz Daljnega vzhoda; ti elementi le bogatijo vsebino te ljudske umetnosti, ne da bi pri tem razvrednotili ali zmanjševali njena izročila.

Ljudska umetnost se rodi in umre z vsakim novim dnem. Toda kljub njeni kratkotrajni naravi je večna, nenehno se obnavlja, prav kakor tisto divje podeželsko cvetje, ki razkriva skrivnost svoje trajne svežine obstoju nekega reda, govoreč mu: "Mi smo vstajenje in življenje."

MEHIŠKA LJUDSKA ROČNA DELA IN NJIHOVA BODOČNOST

Maria Teresa Pomar

"Ljudska umetnost umre in se rodi z vsakim novim dnem." S temi besedami Rafael Carillo Azpeitia, mehiški pisatelj in etnolog, ugotavlja to značilnost, ki je najbolj pomembna za preživetje in razvoj mehiških obrti - značilnost, ki jo drugod opisuje, da pripada svetu "kratkotrajnosti in večnosti".

Mehika je dežela pomembnih kulturnih raznolikosti, v katerih so najbolj izražene bogate tradicije v umetnosti navadnega prebivalstva. Čeprav so orodja in potrebščine preproste, zajame vaški obrtnik v vsak predmet dvojje in sicer svoje lastne estetske vrednote in tiste iz kulture, ki mu vzbudijo navdih.

Dolgo časa je obstajal strah, da bo naša ljudska umetnost izginila, ker so se v deželi razširile standardizirane smeri modernega življenja, in da so tisti, ki ohranjajo te tradicionalne obrti v nevarnosti, da izumrejo.

Vendar pa ljudska umetnost ni umetni fenomen, izmišljen zato, da bi zadovoljil nadomestne potrebe mode. Ta umetnost je globoko povezana z življenjem ljudi v njihovih domovih, in zato, dokler se bodo ti starodavni tokovi, ki utemeljujejo in vzdržujejo ustvarjalnost, še nadalje pretakali po vaseh, oblikujejo kulturne vzorce, svetovni pogled in željo, da krasijo hišno orodje, potem ljudska umetnost še ni v nevarnosti.

Umetnost, ki "umre in se rodi z vsakim novim dnem" se razvija v skladu s spremembami življenja. Na primer, okrasni motivi iz 19. stoletja niso nič drugega kakor enostavni orisi vsakdanjih prizorov, ki se odražajo v šegah in navadah časa: npr. moški, ženske in otroci so bili običajno oblečeni, ali bile so majhne elegantne kočije in velike palače. Danes so isti motivi privzeti v novih oblikah: moški vozijo avtomobile ali se vozijo s kolesom, po nebu so zarisani sledovi reaktivnega letala, toda od umetnika se še vedno zahteva ista značilna duhovitost in moč, kakor so jo imele npr. one kočije in poskakujoče stare vprege v preteklosti.

Če bodo vaščani privzemali navdihe iz svoje najbližje okolice in bodo uporabljali svoja orodja in potrebščine z isto veščino in izrazno močjo, katero so pokazali v preteklosti, se bo bistvo ljudske umetnosti še dopolnilo v prihodnosti.

Ljudska umetnost uvaja nove oblike in razsežnosti po tradicionalnih smernicah. Problem, s katerim se sooča današnji umetnik v svetu hitrih, pogosto drastičnih sprememb, je podoben po namenu tistemu, kar je soočalo prednike v 16. stoletju, ki so učili, kako obvladati nove tehnike in materiale, medtem pa ohraniti staro znanje živo. Ustvarjanje in poustvarjanje, odkritje in improvizacija, to so stalni spremljevalci v dolgotrajnem razvoju ljudske umetnosti.

Če je kateri nauk, ki se ga moramo naučiti iz naše zgodovine, je ta, da se bo ljudska umetnost vedno odzvala spodbudi tistega, ki ceni njene manifestacije, in da bo umetnikov najboljši presojevalca in vodnik skupnost, kot je to vedno, za katero umetnik dela.

MEHIŠKI TRG

Chloë Sayer

Polno barv in atmosfere kaže mehiški trg, ki je zelo starodavna institucija, saj je nastala davno pred osvojitvijo Špancev. V glavnem mestu Aztekov v Tenochitlánu je bil osrednji tržni prostor po pomembnosti na drugem mestu z ozirom na sveti prostor v glavnem svetišču.

Bernal Diaz de Castillo, španski vojak in letopisec, je poročal o svojih lastnih živih vtisih. - "Zagledali smo velik trg in množico ljudi, ki je bila tam; nekateri so kupovali, drugi prodajali, mrmranje in glasnejše govorjenje je bilo slišati več kakor miljo daleč. Nekateri vojaki med nami, ki so že bili v mnogih deželah po svetu, v Carigradu, po vsej Italiji in v Rimu, so rekli, da tako velikega trga in toliko ljudi in tako dobro in pravilno oskrbovanega niso videli nikjer."

Začuden nad vrsto blaga, razstavljenega na velikem tržnem prostoru - tianguis, je Španec nadaljeval, "Začnimo s trgovci zlata, srebra in z dragimi kamni, peresi, blagom in vezeninami..... Tu so bili trgovci, ki so prodajali doma tkano bombažno blago in drugi, ki so prodajali kakav in tako je mogel videti vsak vse vrste blaga, kar je bilo na voljo. Tu so bili ljudje, ki so prodajali sisal blago kot tudi vrvi in obuvala, narejena iz iste rastline oz. njenih vlaken, kuhane korenine, ki so sladke - vse to je bilo v posebnem delu trga, namenjenemu za te reči. V drugem delu so imeli tigrove, levove, jelenove kože ali od drugih živali, nekatere so bile strojene, druge ne. Povejmo še nekaj o prodajalcih sadja in o vseh vrstah lončarstva, narejenega v tisoč oblikah. Radoveden sem, čemu tratim te besede, da vam pripovedujem te reči, kaj se je prodajalo v tem velikem četverokotniku, ker ne bom nikoli končal vsega tega opisovanja v detajlih.

Stoletja so minila, toda mehiški trg ima še vedno isti pomen v življenju mehiškega ljudstva. Po vsej Mehiki se odpravljajo vsak dan moški, ženske in otroci na trg težko obloženi z blagom vseh vrst. Povsod, pogosto pod nizkimi belimi platnenimi strehami, je razstavljeno sadje in zelenjava, lepo zavito v velikih košarah ali pa razloženo na urejene kupe po tleh. Cvetje, barvite kupe zelišč, amulette za srečo in sire, zavite v sveže zelene liste, so prodajali poleg ročno izdelanih posod, duhovitih in veselo poslikanih igrač, volnenih odev, preprostih ali lesketajočih polakiranih buč, vezanih bluz, lesenih žlic ali usnjenih sandal.

Podeželski trgi pomenijo družbeni in gospodarski utrip kraja. Vse novice in čenče si izmenjajo, zadovoljivo pa se pogovorijo o vseh potrebah. Tkalci iz tkalskih vasi prodajajo šale ali kose blaga za krila; ko gredo zvečer domov, so srečni, obloženi s palmovimi klobuki, košarami, noži ali z vrči za shranjevanje vode, ki so iz drugih posebnih vasi.

V času fieste se živahnost in bogastvo trga še bolj stopnjuje. Nekateri trgi so odprti samo enkrat v letu. Trg Huaspaltepec v državi Oaxaca je določen na četrti petek v postu, tu se zbere mnogo različnih indijanskih skupnosti iz pokrajine; nekateri potujejo dneve in dneve. Po starodavni tradiciji obesi vsaka skupina svoje blago na določeno drevo, utaborjena pod njim ves čas, kar je na semnju.

In tako je mehiško ljudstvo še zelo živo ohranilo tradicijo trga v vaseh in v mestih prav do danes.

MEHIŠKA INDIJANSKA ŽENSKA NOŠA

Donald in Dorothy Cordry

Delo indijanske žene, preden so Španci osvojili Mehiko, je bilo predvsem osredotočeno na tkanje blaga. Tkala je oblačila za sebe in svojo družino, ceremonialna oblačila, ki so jih nosili v sve-tiščih in pri darovanju, učila je tudi svoje hčere, da so znale dobro tkati in presti.

Noša današnje ženske je sestavljena v bistvu iz istih oblačil, kakor so ta bila v davni preteklosti. Zaradi neugodnih podnebnih razmer se skoraj nobena prvotna oblačila niso ohranila v celoti, toda na arheoloških kipcih lahko vidimo, da so bila zelo podobna. Po ohranjenih fragmentih blaga, ki je bilo najdeno v suhih votli-nah, je mogoče ugotavljati, da so v Mehiki uporabljali večinoma iste tehnike tkanja kakor v Peruju, in da je mnogo teh v uporabi še danes.

Vlakna (bombaža, volne, svile ali ixtle) prede ženska na preslici, ki jo navadno vrti v posodi iz polovice buče, v glinasti skledi, ali - redko - na tleh. Čeprav uporabljajo v Mehiki več vrst sta-tev, je največ blaga narejenega na starodavnih statvah, ki so pri-vezane s širokim pasom okrog tkalkinega hrbta. Te statve imenuje-jo v španskem jeziku telar de otate - tako so dobro označene, saj, kadar niso na njih razporejene osnovne niti, statev sploh ni, tem-več je le sveženj različno dolgih in debelih palic. Te so nareje-ne iz različnega lesa, nekatere so iz trdega, druge iz mehkega le-sa, so pa tudi iz bambusa (otate).

V vaseh, v katerih je še živa prvobitna kultura, sestavljajo žen-sko oblačilo naslednji kosi: huipil in quechquemiti je gornje ob-lačilo, okrog telesa je ovito krilo, pas, naglavno pokrivalo (ro-dete - je turbanu podobna pričeska ali okras, ali pa je posebno blago), ta lahko pokriva ramena; pogosto ne nosijo sandal.

Quechquemiti so nosile predvsem osebe glede na njihov družbeni položaj, kakor jim ga je predpisal kodeks, ali kakor ga danes vidimo na ohranjenih kipcih; to je lahko tudi edino gornje oblačilo, ali pa je nošeno povrh huipila. Danes ga nosijo vsi, ne glede na družbeni položaj osebe, toda le v kraju, v katerem oseba prebiva.

Vsa izvirna indijanska oblačila, razen tistih, ki so dejansko tkana v tehniki zavojev (v predšpanski dobi je bil quechquemiti tako narejen pri Maja Indijancih, nekaj jih je še danes), so bila narejena iz pravokotnih kosov blaga, kakor so ga tkali na statvah. Večina statvinega tkiva, ki oblikuje huipile, quechquemitle in krila, ima štiri robove. Le včasih so daljši kosi tkanega blaga, ti pa so kasneje odrezani na dva ali več delov.

Žensko oblačilo, ki je španskega izvora, ima bluzo in nabrano krilo. Ženske nosijo sedaj pogosto bluzo pod quechquemitom, kar prvotno niso.

Ženske iz mnogih indijanskih vasi imajo značilne noše, na katere so zelo ponosne. V večini primerov je mogoče prepoznati izvor nošenega oblačila, etnično skupino na splošno, razporeditev vzorčnih elementov, statvino tkivo po številu, vrsto tkanja, barve in drugo. Oblačila za odrasle se spreminjajo, vendar v določenem kraju le malo po velikosti, saj skoraj ni potrebno, da bi tkalec spremenil običajno nasnuto tkivo po širini ali dolžini za različno močne ženske. To resnično lahko opusti, saj se Indijanci v določeni skupini le malo razlikujejo med seboj, kar zadeva obseg telesa; prav tako pa indijanska ženska še zelo upošteva starodavne šege. "Es costumbre" - to je navada - je beseda, ki jo stalno ponavljajo, če jih vprašate o teh zadevah.

Letopisci poročajo, da so bili idoli v predšpanski dobi zelo skrbno oblečeni in da so njihova oblačila spreminjali vsako leto, ko so imeli verske slavnosti. Danes je le še nekaj konservativnih krajev, ta so v goratih krajih Chiapas, koder so nekateri svetniki še oblečeni v čudovite huipiles, ki so jih stkali najboljši tkalci, namesto, da bi imeli običajna biblična oblačila. Ta svetniška oblačila so skrbno oprana za proslavljanje fieste. Vodo hranijo v velikih bučah, ko operejo oblačila, pa jo vzamejo ugledne vaške osebe.

Videli smo v nekaterih vaseh, ki dosledno upoštevajo stara izročila, da imajo ženske rade, kar je tradicionalno, zato ničesar ne spreminjajo in ne sprejemajo novih idej. V drugih vaseh pa se seznanjajo z modo, in če ena ženska iz take skupine vpelje nov vzorec ali novo pričesko, ji vse ženske sledijo, ali vsaj mlade. Tak primer so Zapotec ženske (Isthmus, Tehuantepec). Ženske iz vasi Chinantec, Usila imajo prav tako rade spremembe. Slike, narejene pred 20-30 leti, so primerjali s slikami iz leta 1964 ali 1965, kažejo pa, da je izvrstno tkan huipil danes ožji. Vzorci na njem so razbiti na manjše drobne elemente in kažejo dekadentno tendenco. Namesto bolj okusnega chiapaneca corte (nekrojeno krilo), ki so ga prvotno nosile, je krilo sedaj krojeno iz kupljenega bombažnega blaga z neokusnimi vzorci. V letih 1950-1964 se je pričeska razvila iz preproste oblike v nekaj teatraličnega in fantastičnega. Oblačilo huipil iz Usile je danes obšito s trakovi in s prepletajočimi vrvicami, kar ni indijansko.

Na nesrečo pomeni včasih privzemanje modnih oblačil sinonim za degenerirano tradicionalno nošo. Jalapa de Díaz, Oaxaca (Mazatec skupina) je ohranila le staro obliko huipila. Osnovni material je danes cenejši saten, obšit s cenenimi čipkami, z neokusnimi trakovi ali z zobčastimi okraski - vse pa je sešito na šivalnem stroju.

Tako vse kaže, da je treba čimprej začeti s temeljitimi in natančnimi raziskavami izvirne indijanske noše, preden bo izginila. Menimo torej, če bodo hoteli Indijanci videti svojo prvotno nošo, bodo morali iti v muzej, kjer bodo še našli vire in tako tudi najboljše blago.

MAGIJA IN VERA V MEHIKI

Ruth D. Lechuga

V predšpanski Mehiki je bilo mnogo etničnih skupin, ki so imele več oblik verovanj, glede na to, kako so se razvijale. Nekateri v teh skupinah so verovali, da ima lastnega duha vsak kamen, gora, roža, žival ali človek. Drugi so častili božanstva, ki so predstavljala utelešenje elementov in kozmičnih sil. Obstajali so tudi bogovi, ki so bili stvaritelji vesolja in človeštva. Ti so združevali mnogo simbolov, v katerih je bilo le eno utelešenje in ta sinteza se postopno približuje pojmu monoteizma, ali veri v "stvariteljsko dvojico".

Ne glede na etnično skupino in njeno posebno vero, je bilo življenje človeka v predšpanski dobi globoko povezano z njegovim verovanjem. To je bilo vodilo za njegovo družbeno razmerje, delo, umetnost, znanje, družino in za njegov obstoj. Ljudje v tem času so bili resnično prepričani, da so potrebne človeške žrtve, ki naj nahranijo bogove; in tako so tisti, ki so bili izbrani kot žrtve, razumeli, da je bilo preživetje njihove skupnosti odvisno od njihovih darovanih življenj. Bilo je naravno, da je imela duhovniška kasta v tej teokratično sestavljeni družbi veliko moč. Duhovniki so bili razsodniki življenja in smrti prebivalcev določene skupnosti, toda bili so tudi učeni in modri, zato so lahko skrbeli za fizično in duhovno življenje svoje skupnosti.

Ko pa so prišli Španci, so ti uničili avtohtono duhovščino, razdejali stazodavna svetišča in vsilili svojo vero. Ta spreobrnitev pa je bila opravljena s popolnim pomanjkanjem človečnosti in razumevanja tistih, ki so te ljudi osvojili, in s popolnim prepričanjem, da le Evropejec obvlada vse, kar je na svetu resnično. Po takem pojmovanju je Španec menil, da lahko oropa novo osvojeno deželo, njeno veliko bogastvo in da vsili "pravo vero" prebivalstvu, ki ga je spravil na beraško palico.

Soočeni s tako sovražnostjo so se mnoge avtohtone skupnosti raje postavile onstran dosegljivosti španskega vpliva in nadaljevale svoje religiozne šege v najbolj oddaljenih in skritih krajih Mehike. Prvotne duhovnike so nadomestili šamani, ki so izšli iz nižjih razredov, preživeli so namreč pokolj osvajalcev. Pod njihovim vodstvom se je vera razvijala v smeri magije, manjkal pa ji je znanstveni dosežek, vendar se je ohranila določena miselna zveza starodavnih obredov. Danes, 450 let kasneje, je težko najti skupnosti, ki bi se izognile krščanskim vplivom, kakorkoli pomembnim: takih primerov je malo; omenjamo Huichole, ki nadaljujejo izročilo nekatereh Chichimeca skupin in Lacandone, ki so osnovali svoje šege po sveti knjigi Majev, imenovani Popol-Vu.

Vse skupine, ki so prišle v stik s Španci, so bile formalno spreobrnjene v katoliško vero. Sijaj maše in vsa okrasna oprema, vsebovana v katoliški liturgiji, je dobila odmev v velikih prizorih neskončnih religioznih slavnosti v predšpanski dobi, katerih je bilo domače prebivalstvo navajeno. To je bilo srečanje dveh ljudstev, ki je oboje ljubilo bahanje in razkazovanje, izraženo v sprevedih, plesih, predstavah in v tem, da se je vsa skupnost udeleževala verskih prizorov.

Da bi razumel novo vero, je Indijanec zamenjal prvotne bogove za svetnike in jih obdal z lastnostmi izvišnih božanstev. (Celo danes je Devica Marija znana kot Tonantzin - "naša mati"). Zamenjala je božanstvo Coatlicue, katere sin Huitzilopochtli je bil spočet s peresom, ki je padel v njeno naročje. Tako so katoliškim svetnikom pripisovali pomembno mesto v novi veri, ki je postala, de facto, mnogobožna. Enakovredne zamenjave so se našle tudi za druge simbole. Ko so osvajalci postavili surovo improvizirane križe v mestih, v katerih so uničili indijanske bogove, so bili resnično presenečeni, kako lahko so prebivalci sprejeli nadomestilo. Malo je bilo treba narediti, da so uresničili pomembnost križa kot simbol stare vere, ki naenkrat predstavi štiri poglavitne točke sveta s peto navpično smerjo, izvirajočo iz križišča; ti so še kozmični četverokotnik, dnevna pot sonca po nebu in odprto drevo,

iz katerega je bil rojen človek. To je bil simbol življenja, medtem ko je katoliški križ predstavljal žrtvovanje, mučenje in smrt. Tudi danes v Mehiki lahko vidimo kjerkoli križe brez Kristusa; ti križi nosijo svojo lastno duhovno osebnost, zaradi katere jih častijo.

Indijanski koledar je vseboval mnoge svečanosti, posvečene raznim bogovom; podobno se v katoliški veri spominja vsak dan en svetnik. Prav tako se podobna slavlja in datumi skladatajo. Najbolj znan primer je katoliški praznik "Dan vernih duš", navadno imenovan v Mehiki "Dan mrtvih", ki je v istem mesecu, kot je ta posvečen Mixcoatl. Na ta dan je navada, da gre vsak na pokopališče okrasiti grobove in da prinese hrano za umrle. Tako vsak preživi dan na pokopališču, ponoči pa prižge baklo, posebej narejeno za to priložnost. Ta obred nedvomno izvira iz predšpanske dobe; v današnji Mehiki ga praznujejo 2. novembra.

Na osnovi teh in mnogih drugih elementov se je oblikovala vera, katera je pod zastavo katolicizma sprejela različne verske prvine in celo nedvoumna preživetja predšpanskih verstev in to je še vedno vera današnje Mehike.

Današnji Indijanec ne deli mišljenja modernega brata, ki živi na robu prave vere in se spominja svojega boga le ob posebnih priložnostih. On pojmuje vero tako, kot so jo v preteklosti, zato mu ta pomeni središče življenja, okrog katerega se vrti njegovo gospodarstvo, njegovi družbeni in družinski odnosi, njegovo zdravje, vsakdanje delo in razvedrilo. Tako, dasi je današnji kmet po imenu katoličan, je svojo duhovno gorečnost in nevprašljivo obveznost do svoje vere in obrednih šeg neposredno podedoval od svojih indijanskih prednikov.

MEHISKE MASKE

Donald Cordry

V starodavnih časih je hotel človek, ki je bil divji in krut, boječ in slaboten, obvladati elemente, ker so ga zatirali, strašili, mu izkazovali dobrote in ga uničevali. Da bi dosegel to nadzorstvo, je postal eden teh elementov in enak svojemu naravnemu okolju, ki ni imelo ne začetka ne konca. Bil je častilec in je bil čaščen, ubijalec in žrtev. Dajal je kri in jo sprejemal; vendar ni bilo ničesar, kar bi bilo videti, da so bili ljudje živali, živali pa bogovi in tako je bila preobrazba eno najpomembnejših sredstev med ljudmi in bogovi ter med živalmi in simboli moči - maska.

Ta ideja dvojnosti in moči se je razširila in spremenila v kasnejši dobi, ko je maska pridobila še druge lastnosti, npr. preobleko, varstvo in lastnost gledališča, toda maska, skrita v temi ali plešoča na soncu vedno obdrži skrivnost moči in preobrazbe.

Zgodovinsko gradivo glede mask v Mehiki iz časa osvojitve je zelo skopo. Najzgodnejši letopisci, španski menihi, ki so prišli v Mehiko s Cortesom ali so mu potem sledili v 16. stoletju, so zabeležili le nekaj zapiskov o maskah; mogoče je bilo to zato, ker so bili seznanjeni z maskami že v Španiji. Omembe, ki jih dobimo, ne izražajo vedno presenečenje, zanimanje ali celo strah, kajti španski osvajalci so jih gledali kakor druge reči, da so lepi in vredni predmeti, zato so maske vzeli s seboj in sedaj so v velikih muzejih po Evropi. Najbolj so jih privlačevale dragocene kovine.

V daljni preteklosti so nosili maske iz več vzrokov. Eden teh je pomenil varstvo. Ob koncu posameznih življenjskih ciklov so se oblikovale nove pobude. Noseče ženske in otroci so se zavarovali z maskami iz rastlinskih vlaken maguey zato, da se ne bi spremenili v divje zveri.

Maske so nosili tudi zato, da so se zavarovali zoper bolezni. Čeprav obstaja zveza, jo bo treba še temeljito preučiti; namreč so plesi, ki jih predvajajo v današnji Mehiki, v katerih plesalec obljubi Devici ali drugemu posebnemu svetniku, da se bo udeleževal plesov še veliko let, zato pa prosi za zdravje bolnega prijatelja ali sorodnika. Zelo verjetno je, da ta navada izvira iz starodavnih šeg, ko so prosili za božjo pomoč.

V predšpanski dobi so maske nosili ob pogrebnih obredih kot varstvo. Ko so še povezovali mrtve v svežnje, je bila navadno tudi maska iz kamna, lesa ali iz bakra privezana na vrhu takega svežnja. Pri rednih pokopih je bila maska položena čez obraz.

Ko so se bojevali, so bile maske strašne, oblikovane so bile kot jaguar, orel ali kakšna druga žival. Te maske so vzbujale strah pri sovražniku, spremenile so tudi nosilca v žival, ki jo je predstavljal, obenem pa je dobil vse lastnosti božanstva, katerega je z masko predstavljal. Danes uporabljajo lesene maske v obliki orla in jaguarja za azteški ali tenochtliški ples, ki govori v popačeni obliki o padcu Tenochtitlána, glavnega mesta Aztekov. V predšpanski dobi in tudi danes, so nekateri plesi, ki so uvrščeni med zabavne. Ples Viejitos ali ples majhnih starih mož je zelo znan danes v Michoacánu, toda izvajajo ga tudi v državah: Puebla, Guerrero in Oaxaca. Zelo verjetno je, da izvira ta ples iz predšpanske dobe, ko so imeli stari možje posebno pravico pijančevanja in smešnega ponašanja zaradi svoje starosti.

Ples Viejitos je eden najbolj zanimivih v današnjem času. Skriviljeni, tresoči in našemljeni mladi moški nenadoma oživijo z živahnimi, sunkovitimi gibi, potem pa spet omagajo kot senilni starčki, kar pokažejo s starčevsko hojo in z nakazanimi bolečinami v sklepih.

V kolonialni dobi so bile zelo pomembne splošne ljudske predstave mask in sprevedi maskiranih skupin v mestu Mexico, ki so ime-

le še mnogo indijanskih elementov. Plesalci so predstavljali zgodovinske, mitološke in svetopisamske značaje, bogove prvotnih verstev, nebesne planete in vrste nenavadnih bitij, resničnih ali namišljenih. - "Za preprosto občinstvo je pomenil sprevoz mask živo revijo, saj so se pred njihovimi očmi vrstili prikori resničnih in namišljenih stvari; bilo je poučno, zabavno in razveseljivo, vendar pa so bila pogosto izražena njihova razpoloženja, maščevalnost in njihovo nezadovoljstvo." (Irving A. Leonard, 1959)

Danes Indijanci, ko nosijo lesene rezljane maske, ne uvidijo, da bi ponavljali pogosto plese, katere so uprizarjali pred stoletji. Mnoge maske so izgubile svoj posebni pomen, čeprav je nekaj tega pomena še ostalo; zato domnevamo, da se je ta ohranil še pri čaranju rodovitnosti polj, pri lovu ali ribolovu. Iz Španije so prinesli naslednje plese: Conquista, Maverski ples, krščanski ples, Santiagos in mnoge druge. Ti plesi imajo za podlago španske, krščanske in zgodovinske teme, toda nekaj potez je ohranjenih tudi iz prvotne vere.

V današnjem času delajo maske iz gline, usnja, papirmašeja, lesa, ali jim dodajo živalske kože, lase in drugo. Colorin '(zompantle) je lahek les, ga lahko rezljajo in ga poiščejo takrat, ko je primeren. Toda so tudi maske, ki so narejene iz lepega trdega lesa.

Nekateri moški so poklicni izdelovalci mask in posvečajo večino svojega časa temu delu; da povečajo svoj dohodek, pa gojijo žito in fižol na majhnih krpah zemlje (milpas). V teh poklicnih družinah je mogoče to delo podedovati. Poleg teh je tudi mnogo plesalcev, ki delajo svoje lastne maske; nekatere teh niso tako poklicno izdelane in niso tako kultivirane, so pa zelo zanimive, na njih vidimo osebno čustvo in pristnost, ki stopnjuje dramatični učinek.

Prav v zadnjem času, ko so nastale boljše zveze, nove ceste, razvila se je televizija, zgrajenih je več šol - je tak razvoj civilizacije pokazal, da so se ustvarjalne oblike preteklosti ohrani-

le v odročnih krajih; to so starodavna izročila, šege in obredi prvotnega sveta. Vaško prebivalstvo je obvarovalo svoja izročila in verovanja zoper najvišje sile. Toda v svetu hitrih, celo uničujočih sprememb ostaja vprašanje, če bo vaški umetnik lahko predal bodočemu rodu svoje znanje in umetnost kot dediščino, štetu med najbogatejše v Amerikah.

K E.01 A.11.02

SEM
1981

020180395

COBISS •

- 24 -

FIESTA

Marcos Ortiz

Fiesta pomeni v podeželskih vaseh Mehike eksplozijo, ki razbije mirno in enolično vsakdanje življenje. To je vzklík življenja, ki se dotakne kot akord v duši vsakega človeka, ga vabi, da proslavlja in se veseli. To je vzklík razpoloženja in tudi protesta zoper stiske in revščino.

Fiesta je molitev ali prošnja in tudi način zahvale kakršnikoli božanstvom, ki jih častijo. V drugem času lahko manjka karkoli, toda enkrat v letu je izobilje in vsi se veselijo ogromnih zalog hrane in pijače. Kakor raketa, ki jo izstrelijo v vesolje, in pušča za seboj barvno in svetlo sled, vzplameni mehiška fiesta v glasbi in v plesu. To je izbruh veselja in blišča, ki bo kmalu ugasnil v dolgotrajni mir vsakdanjega napornega dela, vendar pa ga bodo spet oživili, ko se bo ponovil letni cikel.

Fiesta v Mehiki je kolektivni praznik, saj so pripadniki vseh skupnosti polno udeleženi. Kmetje, lončarji, kovači, tesarji, obdelovalci kamna in tkalci postanejo igralci, plesalci, skladatelji, glasbeniki, koreografi, gledalci, kuharji, izdelovalci umetnega ognja in pisatelji iger. Posledica je, da je to proslava iz ljudstva za ljudstvo in da ni nobenega navzočega, ki ne bi bil aktiven. Današnja gledališka umetnost si bo morala še dolgo časa prizadevati, da bo dosegla sodelovanje med igralci in občinstvom in da ne bo med njimi pregrad. Toda jaz nekako čutim, da bo fiesta nadaljevala svoje poslanstvo in tako izpolnjevala vse potrebe, katere še ni zmožna gledališka umetnost zadovoljevati.

Fiesta mora biti tako preizkušena, da jo bodo v celoti razumeli. Zato je ta poskus v Horniman muzeju v Londonu ponovno ustvaril Mehiško fiesto z vso njeno močjo in barvitostjo.